

This pdf is a digital offprint of your contribution in

Waar de geschiedenis begon. Nederlandse onderzoekers in de ban van spijkerschrift, hiërogliefen en aardewerk. Uitgave naar aanleiding van het 75-jarig bestaan van het Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten, 1939-2014. Onder redactie van O.E. Kaper en J.G. Dercksen. ISBN: 978-90-6258-248-8.

www.nino-leiden.nl/publication/waar-de-geschiedenis-begon

The copyright on this publication belongs to the publisher, the Netherlands Institute for the Near East (Leiden).

As author you are licensed to make up to 50 paper prints from it, or to send the unaltered pdf file to up to 50 relations. Due to the special nature of this publication (Dutch-language jubilee volume), we exceptionally allow posting of this pdf on the World Wide Web – including websites such as Academia.edu and open-access repositories.¹

For any queries about offprints and copyright, please contact the editorial department at the Netherlands Institute for the Near East: NINOpublications@hum.leidenuniv.nl

¹ Usual policy: no online publication until three years from appearance.

Waar de geschiedenis begon

Nederlandse onderzoekers in de ban van spijkerschrift, hiërogliefen en aardewerk

*Uitgave naar aanleiding van het 75-jarig bestaan
van het Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten, 1939-2014*

O.E. KAPER EN J.G. DERCKSEN (RED.)

Alle rechten voorbehouden / © 2014
Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten
Witte Singel 25
Postbus 9515
2300 RA Leiden
NinoPublications@hum.leidenuniv.nl
www.nino-leiden.nl

Deze uitgave kwam tot stand mede dankzij financiële steun van Shell Nederland B.V.
en Vooraziatisch-Egyptisch Genootschap “Ex Oriente Lux”.

EX ORIENTE LUX

Omslag: kalkstenen beeld van een Sumerische priester uit Chafadje, in 1939 gekocht door F.M.Th. Böhl in Irak (© RMO, Inv. Nr. B 1940/5.1). Böhl maakte in de jaren '20-'30 ook de zwartwit-opnames, die hij gebruikte bij lezingen. Op de voorkant de piramide van Cheops in Giza, Egypte; op de achterkant v.l.n.r. reliëf van Sjapur I in Naqsh-e Radjab, Iran, de brug te Pol-e Dokhtar in Luristan, Iran, en de Grote Sfinx in Giza (collectie NINO).

Binnenzijde omslag: twee kaarten van het Nabije Oosten. In rood aangegeven zijn de vindplaatsen waar Nederlandse onderzoekers actief zijn of waren, zoals beschreven in dit boek. Voorin: Turkije, Syrië, Egypte, achterin: Syrië, Irak. Ontwerp en opmaak door Martin Hense.

Waar de geschiedenis begon: Nederlandse onderzoekers in de ban van spijkerschrift, hiërogliefen en aardewerk. Uitgave naar aanleiding van het 75-jarig bestaan van het Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten, 1939-2014 / onder redactie van O.E. Kaper en J.G. Dercksen.

ISBN 978-90-6258-248-8

Opmaak en druk: Peeters Publishers, Leuven.

Inhoudsopgave

<i>Prof. dr. Jan Peters</i> , Voorwoord	VII
<i>Prof. dr. Jesper Eidem</i> , Voorwoord	IX
<i>Olaf E. Kaper en Jan Gerrit Dercksen</i> , Inleiding	XI

I. *Nederlanders in het oude Nabije Oosten en Egypte: Mensen en objecten*

<i>Carolien van Zoest en Sebastiaan Berntsen</i> , 75 jaar NINO: Geschiedenis van het Instituut in hoofdlijnen	3
<i>Marten Stol</i> , De assyriologie in Nederland	31
<i>Olaf E. Kaper</i> , De geschiedenis van de egyptologie aan Nederlandse universiteiten	39
<i>Theo van den Hout</i> , “Jong, maar... belangrijk”: Korte geschiedenis van de Nederlandse Hethitologie	63
<i>Lucas Petit</i> , Oud en verzameld: Nederlandse collecties uit het Nabije Oosten	73
<i>Hans D. Schneider</i> , Egyptische oudheden in Nederlandse musea	89

II. *Nederlanders in het oude Nabije Oosten en Egypte: Onderzoek*

<i>Jan Gerrit Dercksen</i> , Handelaars van vóór de Zijderoute: De Assyrische kooplieden in Anatolië en de studie van het Oudassyrisch in Nederland	105
<i>Diederik Meijer</i> , Modern Nederlands onderzoek in het Nabije Oosten: Selenkahiye en Tell Hammam al-Turkman	119
<i>Olivier Nieuwenhuyse</i> , Graven voor het water komt	133
<i>Bleda S. Düring</i> , Over de oorsprong van oorlog in het oude Nabije Oosten	141
<i>Wilfred H. van Soldt</i> , Een nieuw hoofdstuk in de geschiedenis van Noord-Irak: Een dynastie van koningen in Tell Satu Qala	155
<i>Klaas R. Veenhof</i> , Oudbabylonische brieven als bron van recht	167
<i>Gerrit van der Kooij</i> , “Palestijnse Oudheidkunde”: Archeologisch onderzoek in Jordanië en Palestina-Westbank, 1960-2014	181
<i>Rob Demarée</i> , Leiden – Deir el-Medina v.v.	207
<i>Jacques van der Vliet</i> , De bisschop en de dood: Een middeleeuwse grafkelder in Dongola (Soedan)	215

III. Lopende Nederlandse opgravingen in Egypte en het Nabije Oosten

<i>Jesper Eidem</i> , De cirkel gesloten: Het koninkrijk van Sjamsji-Adad	229
<i>Fokke Gerritsen</i> , Klei wordt aardewerk en melk wordt yoghurt: Neolithische innovaties te Barcın Höyük	247
<i>Jacob Roodenberg & Songül Alpaslan Roodenberg</i> , Neolithische bewoning van het oostelijke Marmara-gebied in Noordwest-Anatolië	259
<i>Peter M.M.G. Akkermans en Harmen O. Huigens</i> , De archeologie van de Zwarte Woestijn: Jebel Qurma in Noordoost-Jordanië	277
<i>René T.J. Cappers</i> , Graanteelt in Romeins Egypte: Nieuwe inzichten op basis van onderzoek aan plantenresten uit Karanis (Fajoem; Egypte)	287
<i>Jacobus van Dijk</i> , Het tempeldomein van de Egyptische godin Moet in Karnak . . .	301
<i>Olaf E. Kaper</i> , Tempels, papyri en lemen huizen: Nederlands onderzoek in de oase Dachla	317
<i>Maarten J. Raven</i> , Eenheid in verscheidenheid: Veertig jaar opgraven in het Nieuwerijks grafveld van Sakkara	325
Over de auteurs	339
Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten (NINO): Publicaties 1939-2014 . . .	345
Index van persoonsnamen	357
Index van plaatsnamen	361

75 jaar NINO

Geschiedenis van het Instituut in hoofdlijnen

Tekst: CAROLIEN VAN ZOEST, archiefonderzoek: SEBASTIAAN BERNTSEN

Een bijzondere vanzelfsprekendheid

Mijn eerste kennismaking met het Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten was in 1991, het jaar dat ik me inschreef als student aan de Universiteit. Voor studenten Egyptologie, Assyriologie, Archeologie van het Nabije Oosten en verwante studierichtingen was dit instituut, kortweg NINO, een vanzelfsprekende constante. Colleges werden vaak gegeven op de werkkamers van de docenten in de bibliotheek – zo zaten wij tijdens het eerste semester drie ochtenden per week aan de lange tafels in de kamer van de hoogleraar egyptologie om Middelegiptisch te leren. Voor colleges met veel keuzevakkers uit andere studierichtingen werd uitgeweken naar collegezalen, maar voor het voorbereiden van tentamens of werkstukken was de bibliotheek van het NINO de enige logische plaats. Welke vakliteratuur je ook nodig mocht hebben – het was er. Dat dit een luxe was, een uitzondering, merkte ik pas tijdens het studiesemester in Caïro; zelfs in de Egyptische hoofdstad was en is niet één complete bibliotheek voor egyptologie, maar je moet van het ene instituut naar het andere om publicaties in te zien.

Ondertussen bleef het NINO ook enigszins ongrijpbaar. Als studenten noemden we het hele gebouw “het NINO”, net zoals we het hoofdgebouw van de faculteit Letteren aanduiden als “het LAK”, naar het LAK-theater dat een groot naambord op de gevel van dat gebouw had. Dat niet alle medewerkers in het gebouw bij het NINO hoorden was wel duidelijk, maar dat het een zelfstandig instituut is met een eigen bestuur en geldstroom begreep ik pas later. Duidelijk was in ieder geval dat de samenwerking tussen de medewerkers van de universiteit en die van het NINO zo nauw was, en is, dat je wel van symbiose kunt spreken. Dit betekent dat de lijnen vaak aangenaam kort zijn, maar ook dat die lijnen niet uitsluitend naar de Universiteit Leiden lopen. Het NINO is een nationaal en internationaal centrum dat de studie van het oude Nabije Oosten wil bevorderen. Dat het instituut in de afgelopen 75 jaar heeft kunnen uitgroeien tot een zodanige vanzelfsprekendheid dat je er als student nauwelijks bij stil staat,

mag wel opgevat worden als indicatie van de onmisbaarheid voor deze vakgebieden. Dat laatste blijkt natuurlijk ook uit feit dat er regelmatig buitenlandse bezoekers in de bibliotheek te gast zijn.

Oprichting

Vijfenzeventig jaar geleden, op 17 augustus 1939, brachten drie heren een bezoek aan een notaris in Den Haag, waar zij de oprichtingsakte van de Stichting Nederlandsch Archaeologisch-philologisch Instituut voor het Nabije Oosten (afgekort N.A.I.N.) ondertekenden. Doel van het instituut was “het bevorderen van alle takken der wetenschap, die op de oude beschavingen van het Nabije Oosten betrekking hebben. Zij stelt zich bij de definitie van den term ‘archaeologisch’ de ruime beteekenis van dit woord voor oogen, zooals onder andere in Frankrijk (Institut de France, Collège de France) gebruikelijk is, waar ‘archaeologie’ ook de ‘inscriptions et belles lettres’ omvat.” De vergelijking met wetenschappelijke instituten in het buitenland geeft aan dat het als een gemis werd gevoeld dat zo’n instelling in Nederland nog ontbrak. Initiatiefnemer Arie A. Kampman (1911-1977) had zes jaar eerder het Vooraziatisch-Egyptisch Genootschap “Ex Oriente Lux” opgericht, dat als één van zijn doelstellingen had: het stichten van een Nederlands Archeologisch Instituut voor het oude Nabije Oosten. Nu was het dan zover.

Zijn leermeester en latere promotor prof. Franz M.Th. (de Liagre) Böhl (1882-1976), hoogleraar Assyriologie in Leiden en van begin af aan nauw betrokken bij EOL, was mede-oprichter en nam meteen plaats in de Raad van Beheer van het nieuwe instituut. Eerder dat jaar, in januari-april 1939, had hij een lange reis ondernomen door Irak en Iran, en hij was betrokken bij de opgravingen in Tell Balata, het bijbelse Sichem – zie de bijdrage van Gerrit van der Kooij in dit boek. Krantenknipsels, bewaard in Böhl’s archief dat zich nu in het NINO bevindt (een ander deel van zijn archief bevindt zich in de Universiteitsbibliotheek) geven een idee van de vele lezingen die hij gaf om publieke belangstelling te wekken en fondsen te werven voor deze en andere activiteiten. Als hoogleraar Hebreeuws en Israëlitische Oudheden in Groningen was hij in de jaren ’20 begonnen met het verzamelen van kleitabletten. Zijn collectie spijkerschriftteksten, mede bedoeld voor het universitair onderwijs, werd tentoongesteld in een Assyriologische Werkkamer, eerst in Groningen, later in Leiden.

Leiden was de aangewezen plaats om het instituut te vestigen. De universiteit was het centrum van de Nederlandse oriëntalistiek, zoals de studie van oude en moderne oosterse talen en culturen werd genoemd. Het Rijksmuseum van Oudheden met zijn schitterende collectie Egyptische oudheden was hierin eveneens een belangrijke factor. Huisvesting op Noordeindsplein 4a werd gerealiseerd met de genereuze financiële hulp van jhr. mr. C.H.J. van Haeften, die de oprichtingsakte mede ondertekende en toetrad tot het Curatorium, het bestuursorgaan van

de stichting. Nu was er ruimte voor de bibliotheek die de oprichters voor ogen hadden – een belangrijk gemis voor de studie van het oude Nabije Oosten was namelijk een gespecialiseerde bibliotheek. De Universiteitsbibliotheek en de bibliotheek van het Rijksmuseum van Oudheden waren niet in staat alle publicaties aan te schaffen die in het groeiende vakgebied verschenen, waardoor men in Leiden alleen kennis kon nemen van bepaalde tijdschriften en boeken door ze zelf aan te schaffen. Voor hoogleraren was dit doorgaans geen probleem, maar studenten en andere belangstellenden bleven verstoken van belangrijke informatie. EOL had, o.a. door uitwisseling van eigen publicaties, een relevante collectie boeken en tijdschriften opgebouwd die geraadpleegd kon worden door leden en begunstigers van het Genootschap. Getuige de talrijke brieven aan instellingen over de hele wereld intensiverde Kampman, conservator-bibliothecaris van het instituut, al in de maanden voor de officiële oprichting zijn inspanningen om zoveel mogelijk boeken en tijdschriften tegen een gunstige prijs te verwerven. Zo schrijft hij in augustus 1939 naar Professor Jean Capart, directeur van de Egyptologische Stichting “Koningin Elisabeth” in Brussel:

“Hierbij heb ik het genoegen U mede te delen, dat het Gezelschap “Ex Oriente Lux” in October 1939 te Leiden een Nederlandsch Archaeologisch Instituut voor het Nabije Oosten te Leiden zal gaan openen. Het instituut zal gevestigd worden in het pand Noordeindsplein 4a en twee secties omvatten: 1°. Egyptologische sectie (directeur Prof. Dr. A. de Buck; conservator Abbé Jozef M.A. Janssen); 2°. Vooraziatische sectie (directeur: Prof. Dr. F.M.Th. Böhl; conservatoren: A.A. Kampman voor Hethietologie en B.A. van Proosdij voor Assyriologie). In het instituut zal een bibliotheek worden ondergebracht van boeken en tijdschriften, die op het Nabije Oosten betrekking hebben, terwijl tevens de Leidsche Verzameling van Spijkerschrift-Inscripties, waarbij zich ook enkele Egyptische stukjes bevinden, in het instituut geplaatst zullen worden. Bovendien zal er werk- en logeergelegenheid zijn voor geleerden, die uit het buitenland komen en in Leiden eenigen tijd willen studeeren.

De Raad van Beheer van het Instituut heeft mij tot Konservator-Bibliothecaris van het Instituut benoemd, zoodat op mij nu de taak rust in October een eenigermate voldoende bibliotheek gereed te hebben, die al naar gelang de geldmiddelen het toelaten, verder zal worden uitgebreid.”

Dan volgt een beleefd verzoek om korting op enkele publicaties uit Brussel, en een voorstel voor samenwerking op het gebied van lezingen. Dat de genoemde bibliotheek voorzag in een lacune, blijkt duidelijk uit een brief die Kampman in juli 1939 schreef aan een bevriende collega in Praag: in Leiden zijn veel tijdschriften niet aanwezig, zodat hij niet in staat is de adressen van de uitgevers te achterhalen. Hij voegt een lijst van titels bij, met het verzoek om deze informatie alsmede de abonnementsprijzen.

Oorlogsjaren

In het voorjaar van 1940 was de verbouwing van het pand gereed en kon het in gebruik genomen worden. Van een officiële opening werd afgezien vanwege het begin van de Duitse bezetting van Nederland. De werkzaamheden van het Instituut konden echter ongestoord worden voortgezet. De bezetter begon eind 1940 met de invoering van rassenwetten en na het openbare protest van prof. R.P. Cleveringa tegen het ontslag van Joodse hoogleraren werd de Leidse universiteit gesloten. Dit betekende concreet dat er geen examens afgenomen konden worden, maar de academische gemeenschap bleef tot op bepaalde hoogte wel functioneren. Colleges, die tot in de jaren '60 veelal bij de hoogleraar of lector thuis werden gegeven, konden in veel gevallen – strikt genomen illegaal – doorgang vinden. Vooral bij kleinere studierichtingen konden studenten illegaal hun studie voortzetten, de examens en promoties werden echter opgeschort tot na de oorlog.

Een stoet van jonge vrouwen, soms dochters van hoogleraren, trekt in deze jaren voorbij als assistentes, secretaresses en stenotypistes. De wetenschappelijke staf steunde op deze jongedames die onmisbaar waren voor allerlei administratief werk, waaronder het uittypen van vele brieven en andere documenten, de verzending van publicaties en documentatiemateriaal, de registratie van cursisten, en soms ook voor wetenschappelijk werk. Kort wil ik hier Madelon Verstijnen (1916-) uitlichten, die als studente Arabisch met keuzetaal Assyrisch tijdens de oorlog de enige pupil van professor Böhl was. In augustus 1943 werd zij tevens benoemd tot wetenschappelijk assistente van de directeur der afdeling Voor-Azië. Zij woonde in één van de studentenkamers boven het instituut en werkte o.a. mee aan de uitgave van Böhl's *Akkadian Chrestomathy* (verschenen in 1947), een leesboek met spijkerschriftteksten. Haar oudere broer Eric, ook student in Leiden, zat in het verzet. In maart 1944 reisde zij naar Parijs om zich bij de verzetsgroep van haar broer te voegen. De groep werd verraden en gevangen genomen; Madelon belandde in Buchenwald. Vergeefs schreef Böhl brieven op briefpapier van het Instituut aan het Duitse gezag, waarin hij en mededirecteur De Buck voor haar vrijlating pleitten. In april 1945 besloten de Duitsers onder druk van de naderende geallieerden het concentratiekamp te ontruimen. De verzwakte kampbewoners werden gedwongen een dodenmars te lopen naar Dresden. Tijdens deze tocht kon zij ontsnappen en ze wist door de chaos van terugtrekkende en oprukkende legers heen Nederland te bereiken. Eric stierf in werkkamp Vaihingen. Na de oorlog keerde Verstijnen terug in Leiden om haar studie te vervolgen. Ze werd opnieuw wetenschappelijk assistente, en in die functie reisde ze in het najaar van 1945 weer naar Parijs om boeken en klei-tabletten aan te schaffen. Van een aantal vakgenoten en EOL-leden is bekend dat zij de oorlog niet overleefden, hetzij omdat ze als Jood gedeporteerd werden, hetzij door bombardementen of represailles voor verzetswerk. De hierover

bewaard gebleven correspondentie is vaak aangrijpend, ook wanneer de berichtgeving erover soms zakelijk is.

Tijdens de oorlogsjaren nam het ledental van Ex Oriente Lux spectaculair toe. Er werden nieuwe studiekringen opgericht in het hele land die op veel interesse van het publiek konden rekenen. De lezingen en cursussen van EOL en het NAIN voorzagen in een behoefte. Velen waren geïnteresseerd in de landen van de Bijbel of hadden een voorliefde voor “de Oriënt”. Naarmate de oorlog voortduurde zagen meer mensen om naar studie en cursussen als vrijetijdsbesteding, vanwege het wegvallen van hun reguliere werk en vertier. De cursussen die het Instituut aanbood, o.a. Middelegypisch (hiërogliefenschrift) en Akkadisch (spijkerschrift), waren schriftelijk en werden aangekondigd in de Rondschriftens die EOL regelmatig uitstuurde. De voorbereiding van EOL-publicaties ging door, hoewel sommige pas na de oorlog konden verschijnen vanwege de paperschaarste. Ook het NAIN begon eigen publicaties uit te geven. Veel EOL- en NAIN-publicaties werden gedrukt bij Boekhandel & drukkerij E.J. Brill. EOL-voorzitter en redacteur B.A. (Bob) van Proosdij (1901-1990) was vanaf 1945 werkzaam bij Brill, en Kampman had in zijn studententijd als vertegenwoordiger voor de firma gewerkt. De invloed van de classicus Van Proosdij laat zich aflezen aan de uitgebreide Latijnse titels van enkele series die het Instituut in de jaren '40-'60 uitgaf.

In april 1943 publiceerde het Instituut het eerste fascikel van *Bibliotheca Orientalis*, bevattende de “lijst van aanwinsten der bibliotheek van 1 December 1942 tot 28 Februari 1943”. In het tweede fascikel (oktober 1943) wordt de acquisitielijst voorafgegaan door enkele boekbesprekingen. Het aantal besprekingen en artikelen “(vooral) naar aanleiding van” recent verschenen boeken neemt met ieder fascikel toe, en al snel verschijnen er ook bijdragen in buitenlandse talen. Binnen enkele jaren verdwijnt het Nederlands bijna geheel uit *BiOr* – met uitzondering van de “redactionele” teksten zoals colofon en kopteksten. Tot op de dag van vandaag worden de secties in het tijdschrift in het Nederlands benoemd, terwijl de artikelen en boekbesprekingen Engels-, Frans- of Duitstalig zijn. Een andere erfenis uit het verleden is dat iedere jaargang bestaat uit zes

1. Vergunning voor het laten drukken van *Bibliotheca Orientalis* in 1944. Toestemming om drukwerk te vervaardigen was vereist vanwege de paperschaarste in de Tweede Wereldoorlog. Archief NINO.

Departement van Handel, Nijverheid en Scheepvaart
RIJKSBUREAU VOOR PAPIER, PAPIERVERWERKENDE EN GRAFISCHE INDUSTRIE
 Nieuwe Voorburgwal 326-328, Amsterdam-C.
 Telefoon 39302-39602-33156-33547
 Postrekening 9615

Latijner
Stichting Nederlandsch Archeologisch-Philologisch Instituut en h. nabye Oosters Reizen

Vervaardigingsvergunning № 7859

Op grond van het door het/de *D.W.K.*

uitgebrachte advies, verleent de Directie van het Rijksbureau voor Papier, Papierverwerkende en Grafische Industrie U hierbij dispensatie van het verbod als bedoeld in art. 2 lid 1 der Beschikking Goedkeuring Drukwerkorders 1943 tot het vervaardigen/door vervaardigen van:

Vergunning voor het laten drukken van publicaties van het Instituut

De oplage mag ten hoogste *300* exemplaren bedragen, de omvang *12* vel à *24* pagina's.

Lettertype en grootte: *18 pt*

Zetwijze: *18 pt*

Con. **RIJKSBUREAU VOOR PAPIER, PAPIERVERWERKENDE EN GRAFISCHE INDUSTRIE**

Deze vergunning heeft een geldigheidsduur van 6 maanden na dagtekening

Afgegeven d.d. *31-5-44*

door de Directie van het Rijksbureau voor Papier, Papierverwerkende en Grafische Industrie, voor deze,

J. Spaans

K 268

fascikels, die paarsgewijs – dus driemaal per jaar – verschijnen. De afleveringen zijn in het 71-jarig bestaan van het tijdschrift niet altijd op het beoogde tijdstip verschenen en dit was soms een bron van zorgen. Het maken van het tijdschrift vergt veel tijd en nauwkeurige administratie door de hoofdredacteur, redactiesecretaris, en wisselende assistenten. Net als de publicaties van EOL was het (doorgaans) regelmatig verschijnende tijdschrift een uitstekend ruilmiddel om uit te wisselen tegen tijdschriften van buitenlandse instituten.

Frank Scholten: fotograaf met een droom

Een belangrijke speler in de oprichting van het Instituut was Frank Scholten (1881-1942), een amateurfotograaf uit een bemiddelde familie en met een academische opleiding in de kunsten en letteren. In de jaren '20 vestigde hij zich in Palestina; hij reisde door Palestina, Transjordanië, Syrië, Libanon en Egypte, en maakte duizenden foto's van alle denkbare onderwerpen en aspecten van het gebied. Na terugkeer in Europa verwerkte hij een selectie van zijn foto's in het prachtig uitgegeven *La Palestine Illustrée. Tableau complet de la terre Sainte par la photographie, Évoquant les souvenirs de la bible, du talmud et du coran, et se rapportant au passé comme au présent* (1929), twee volumes met goed gekozen foto's die passages uit de Bijbel, de Talmud en de Koran illustreerden. In de daaropvolgende jaren verschenen er naast de Franse ook een Duitse, Engelse, Nederlandse en Vlaamse editie. Begin jaren '30, op zoek naar financiering voor de drukkosten, kwam hij voor het eerst in contact met professor Böhl. Later, in 1940 vestigde hij zich in de omgeving van Leiden. Omdat hij door de oorlog geen toegang meer had tot de bibliotheken in het buitenland, waar hij doorgaans werkte, vroeg hij het NAIN om hem bij zijn studies behulpzaam te zijn. Böhl beschreef Scholten als “een eenzame, rusteloze, geestdriftige, die veel had gereisd en met open oog veel van de wereld had gezien. Wat mij met hem verbond was zijn kennis van en zijn geestdrift voor het Heilige Land.”

Scholten's doel, de uitgave van nog vele delen in meerdere talen die de hele Bijbel fotografisch zouden illustreren, was een bijzonder ambitieus en tijdrovend project dat door zijn dood in 1942 abrupt tot halt kwam. In zijn testament legateerde Scholten zijn “geheele bibliotheek, alsmede alle notities, photo's, platen, fiches, kortom alle documenten, die in verband staan met de hierna te noemen opdrachten, alsmede het daarbij behorende meubilair” aan het Instituut. Zijn vermogen liet hij na aan de gemeente Leiden met de opdracht dat “de revenuen van het kapitaal besteed moeten worden voor doeleinden, die verband houden met de geographie en archaeologie van Palestina, Syrië en het schiereiland Sinäi”. Het was zijn wens dat er een instituut voor de bestudering van Palestina zou worden opgericht en dat zijn arbeid aan “het verzamelwerk, genaamd ‘Palestina’” zou worden voortgezet onder auspiciën van het NAIN. Enkele stappen werden

2. Frank Scholten met fez, ca. 1923(?)
NINO 4.

ondernomen voor de oprichting van een Frank Scholten-Instituut, maar al gauw werd ervoor gekozen om niet nog een extra instituut naast het NAIN creëren. De gemeente bracht het kapitaal onder in een stichting die regelmatig bedragen uitkeerde aan het NAIN, dat zich verbond de testamentaire beschikking van Scholten uit te voeren. Met een jaarlijkse bijdrage uit het Scholten-Fonds werd de aankoop van boeken bekostigd “bestemd voor de Palestina-afdeling Oud-testamentische sectie der boekerij van het Instituut, opgesteld in de zogenaamde Frank-Scholten-kamer” (brief van Kampman aan gemeente Leiden, 1967). Er werd ook een serie *Studia Francisci Scholten Memoriae Dicata*, kortweg *Studia Scholten*, opgezet. Hierin verschenen titels als *The Geographical and Topographical Texts of the Old Testament* (J. Simons, 1959) en een Festschrift voor Böhl (*Symbolae Biblicae et Mesopotamicae...*, M.A. Beek et al., 1973). De drukkosten van deze delen werden gefinancierd uit het Scholten-Fonds en de opbrengsten vloeiden erin terug. De gemeente Leiden beheerde de financiën van het fonds, maar het Instituut was verantwoordelijk voor de praktische kant: de selectie en redactie van manuscripten, het laten drukken, de verkoop en opslag van de voorraad. Ook de verschenen Palestina-delen van Scholtens hand werden op deze manier in het instituut ondergebracht.

Het Instituut heeft lange tijd nauwe banden onderhouden met de gemeente Leiden, de beheerder van Scholtens kapitaal. Tot eind jaren '90 was het regel dat de burgemeester van Leiden Curator (lid van het bestuur) of zelfs President-Curator van het NINO was: achtereenvolgens jhr. mr. F.H. van Kinschot, mr. G.C. van der Willigen, dr. A.J. Vis en mr. C.H. Goekoop. Het Instituut bezat zelf weinig of geen kapitaal, maar kon vertrouwen op de steun uit het Scholten-Fonds en dit bleek een belangrijke factor bij het realiseren van de huisvesting.

De andere belangrijke mecenas van het Instituut in oprichting was jonkheer Van Haeften. Hij kocht in juni 1939 Noordeindsplein 4a van prof. J.Ph. Vogel (1871-1958, sanskritist en archeoloog, voorzitter van het Instituut Kern), en liet het verbouwen en inrichten voor het Instituut. Bij een voordracht in december 1949 dankte Böhl hem: “Toen, tien jaar geleden, had hij mij een streng verbod opgelegd: ik mocht zijn naam niet noemen. Heden verklap ik geen geheim meer, als ik onzen Curator, Jonkheer van Haeften, van harte voor alles dank wat hij toen heeft gedaan.” Dat hij zijn gulle houding tijdens de oorlogsjaren volhield siert hem: in 1942 zag hij zich genoopt aan Kampman te melden dat “naar het zich thans laat aanzien, het mij na 31 Augustus a.s. niet langer zal convenieeren het contract betreffende het Instituut en het Noordeindsplein 4a te continueeren. Verschillende omstandigheden, en in het bijzonder de scherpe daling van de koers van Indische fondsen, noodzaken mij eenige gelden vrij te maken, en het spreekt van zelf, dat daarvoor in de eerste plaats de onverplichte investeringen

in aanmerking moeten komen. (...) Ik verklaar mij gaarne bereid het huis te verkopen aan iemand, die, naar Uw meening, daarvoor in aanmerking komt, tegen de getaxeerde waarde, echter ten minste tegen het bedrag, hetwelk ik daarin heb geïnvesteerd.” Kennelijk kon hij zijn financiële problemen op een andere manier oplossen, want de verkoop van het pand, en zelfs een flinke huurverhoging, werden uitgesteld voor de duur van de oorlog. “Het is op het oogenblik onmogelijk onze financieele positie volledig te overzien. Er zijn allerlei bronnen, waar geen gelden meer uit vloeien en de mogelijkheid is niet uitgesloten, dat in de toekomst ook andere bronnen tijdelijk komen te vervallen”, schetste Kampman in oktober 1944 de situatie. Na de bevrijding keerde Nederland langzaam terug naar een normaal verkeer van goederen en financiën, waardoor de tijd rijp was voor de aankoop van het pand. Jonkheer van Haeften overleed in 1951 en zijn erfgenamen waren bereid om het huis te verkopen voor 22.000 gulden. Het NAIN – dat begonnen was met een startkapitaal van 100 gulden – kon tegen gunstige voorwaarden een bedrag lenen uit het Scholten-Fonds, en zo werd het Instituut in 1954 zelf eigenaar van het huis. In 1960 kon met een nieuwe lening het buurhuis, Noordeindsplein 6a, aangekocht worden. De financiële positie van het Instituut verbeterde in de daaropvolgende jaren zodanig dat beide leningen in de jaren '70 al volledig afgelost waren – de oorspronkelijke termijn van 40 jaar bleek te ruim geschat te zijn geweest.

Eind jaren '70 werd de samenwerking tussen de gemeente Leiden en het Instituut herzien, omdat de tijden voor beide partijen waren veranderd. Na rijp beraad werd vastgesteld dat er met de publicatie van de verschillende delen in de serie *Studia Scholten* was gehandeld in de geest van de erflater. De jaarlijkse bijdrage uit het fonds voor de aanschaf van Palestina-boeken werd gecontinueerd, waarmee men bleef voldoen aan de testamentaire bepalingen van Scholten. De administratie werd echter flink vereenvoudigd. In 1982 verscheen het vijfde en laatste deel in de serie *Studia Scholten*.

De foto's die Frank Scholten had gemaakt en zijn documentatiematerialen (vooral ansichtkaarten en knipsels) werden bewaard in het instituut. Tot de uitgave van verdere Palestina-delen kwam het niet; het grootse werk dat Scholten voor ogen had gestaan, had waarschijnlijk alleen door hem zelf uitgevoerd kunnen worden. Na de verhuizing naar de Witte Singel in de jaren '80 raakte de Scholten-collectie, inmiddels als verouderd beschouwd, in vergetelheid. Nadat de conservator fotografie van het Rijksmuseum Amsterdam op het spoor van Scholtens werk kwam, werd de fotocollectie 'herontdekt'. Met hulp van het Prentenkabinet van de Universiteit Leiden werd in 2007 een globale inventarisatie gemaakt en werd er voor geklimatiseerde opslag gezorgd. Vanwege de omvang van de collectie en het gebrek aan fototechnische kennis in het instituut blijft het digitaliseren en ontsluiten van de foto's vooralsnog een on vervulde wens.

Jaren '50-'60

Bestuurlijke wijzigingen

Begin jaren '50 voelde men dat de werkwijze van het instituut niet meer overeenkwam met de bestaande statuten, en leefde ook de wens om de naam aan te passen. In 1955 werden er nieuwe statuten vastgesteld en de naam van het Instituut werd officieel gewijzigd in het informeel al ingeburgerde “Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten (The Netherlands' Institute for the Near East, Institut Néerlandais du Proche-Orient)”. Deze naam, afgekort tot NINO, draagt het instituut tot op heden. Tegelijk werd er een verandering in de bestuursstructuur doorgevoerd: Böhl en De Buck traden af als directeur, en vormden samen met twee anderen het Directorium (wetenschappelijke adviesraad van het bestuur, niet te verwarren met de directie). Hoofdconservator Kampman werd directeur en fungeerde ook als secretaris-penningmeester van het Curatorium. Hij was nu de eerste verantwoordelijke in bijna alle aspecten van het instituut: dagelijkse leiding, contacten met vakgenoten en geïnteresseerden, voorbereiding en verkoop van publicaties, financiën, organisatie van activiteiten enz. De activiteiten en het boekenbezit van NINO en EOL waren zeer met elkaar verweven, en dat veranderde niet; EOL werd tegelijkertijd nog door Kampman bestierd als secretaris-penningmeester (van 1933 tot 1974!). Door de medewerking van vakgenoten en studenten, een goede ondersteuning van het NINO- en EOL-secretariaat, was het hem mogelijk zijn vele bezigheden te combineren. Hiernaast was hij ook parttime leraar Geschiedenis in Schiedam (HBS 1948-1951, Stedelijk Gymnasium 1951-1976). Uit de archieven en herinneringen van betrokkenen komt een beeld van Kampman naar voren als een formidabel organisator met wereldwijd talloze connecties onder vakgenoten, in diplomatieke en hoge bestuurlijke kringen.

De opnieuw geformuleerde doelstelling van het Instituut sprak niet alleen over het bevorderen van wetenschappen betreffende oude culturen, maar ook van “de hedendaagse ontwikkeling van dit gebied”, namelijk “de landen van het Nabije Oosten in enge zin, met inbegrip van Ethiopië, Iran, Lybië en Turkije”. Een aantal van de genoemde landen beleefde in de jaren '50 een grote economische groei met name door de ontdekking en exploitatie van aardolie. Men verwachtte nieuwe mogelijkheden en ontsluiting van de oudheden in verschillende Midden-Oosterse staten die in sneltreinvaart aan het moderniseren waren.

Ook de Nederlandse regering stelde belang in deze ontwikkelingen, die o.a. nieuwe handelsbetrekkingen met het snel veranderende Midden-Oosten tot gevolg hadden. Het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen begreep dat het NINO een rol te spelen had in het onderhouden van culturele

3. Arie Kampman geportretteerd door een onbekende fotograaf in het Stedelijk Gymnasium Schiedam, 1961. Beeldbank Gemeentearchief Schiedam, beeldnr. 13367.

relaties met deze landen, en kende het Instituut eind jaren '50 een vaste subsidie toe. Het publicatie- en bibliotheekbeleid van het NINO had vanaf 1960 dan ook betrekking op het moderne Nabije Oosten, te weten de cultuurgeschiedenis en talen in dat gebied, met name Turkije.

De panden aan het Noordeindsplein

Kort na de ingebruikname wordt de indeling van Noordeindsplein 4a als volgt beschreven: "Gelijkvloers zijn de collegekamer, de garderobe, de kelder voor de centrale verwarming in de kamer voor Egyptologie. Op de eerste verdieping bevindt zich een veertien meter lange bibliotheekzaal, waarin een podium is aangebracht en gelegenheid is voor projectie, zoodat de zaal ook dienst doet voor het houden van lezingen en als zoodanig plaats biedt voor 80 personen. Tevens op deze etage de kamer van den conservator Assyriologie. Op de tweede verdieping is de kamer voor Assyriologie, alsmede de Curatoren-kamer en de administratie. Op de derde verdieping is de woning voor den conciërge. Bij de verbouwing is hier ruimte uitgespaard, waardoor twee aardige kamers beschikbaar bleven, die als logeer- en werkgelegenheid van gasten dienst doen. Het geheele pand is centraal verwarmd, terwijl de logeerkamers van stroomend water zijn voorzien. Ook bevindt zich een badkamer in huis. In den tuin bevindt zich een historische koepel anno 1825, die des zomers gebruikt wordt voor het geven van lessen en voor kleine vergaderingen. Aan het Vooraziatisch-Egyptisch Genootschap [EOL] zijn een tweetal kamers in het gebouw onderverhuurd."

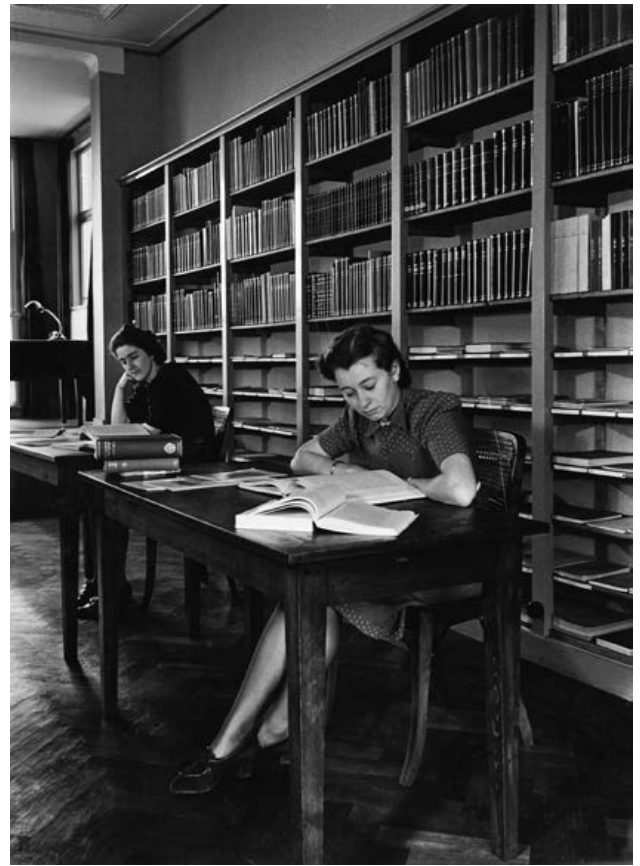
Over de inrichting van het Instituut, na de uitbreiding met nummer 6a, memoreert Professor Veenhof in "Uit de geschiedenis van Ex Oriente Lux" (2008): "Ruimtegebrek bij de faculteit der letteren, waar de studentenaantallen in de vijftiger jaren sterk groeiden, had ertoe geleid dat diverse studierichtingen in allerlei panden in de stad waren gehuisvest. Voor de Assyriologie had de universiteit ruimte van het NINO gehuurd, inclusief het gebruik van de bibliotheek, een onmisbare voorziening, omdat de UB de voorzieningen voor dit vak na de oorlog steeds meer aan de snel groeiende NINO-bibliotheek had overgelaten, waarin ook de oudere bibliotheek van EOL was geïntegreerd. Bovendien beschikte het NINO over de voor assyriologisch onderzoek en onderwijs belangrijke verzameling van ca. 3000 kleitabletten van prof. De Liagre Böhl in diens 'Assyriologische Werkkamer'. (...) Anderhalve etage van het huis [nr. 6a] werd [vanaf 1963]

4a. Het NINO was meer dan veertig jaar, vanaf de oprichting van het Instituut tot de ingebruikname van het Witte Singel-Doelencomplex, gevestigd aan het Noordeindsplein (tegenwoordig aangeduid als Noordeindeplein). Links nummer 4a, rechts (met bouwjaar 1872) nummer 6a. Foto R.J. Demarée, 2008.

4b. De voordeur van Noordeindsplein 4a in 1982. Archief NINO/Assyriologisch Instituut.

verhuurd aan de afdeling Egyptologie van de universiteit, waarin o.a. de door het NINO verworven bibliotheek van De Buck werd opgesteld en een projectkamer voor de ‘Coffin Texts’ (een wetenschappelijke erfenis van De Buck) werd ingericht.” De bibliotheek was in de loop van de tijd dermate gegroeid dat de boeken waren verspreid over de verschillende kamers van het Instituut. De bibliotheekzaal met het podium, gebruikt voor lezingen, en de tuin achter het huis zien we gebruikt worden op enkele groepsfoto’s bij feestelijke gelegenheden zoals het tienjarig bestaan van EOL. Na de ingebruikname van nummer 6a waren er in totaal zes “logeerkamers” op de bovenverdieping, die werden verhuurd aan studenten en (buitenlandse) vakgenoten die voor kortere of langere tijd in Leiden verbleven. Ook de huismeester was inwonend. Bezoekers die gebruik wensten te maken van de bibliotheek, moesten aanbellen en dan deed de conciërge de voordeur met een afstandsbediening open. Directeur Kampman bestierde de activiteiten van NINO en EOL vanuit zijn kantoor, de voorkamer op de eerste verdieping van nr. 6a.

5. De bibliotheek van het Instituut aan het Noordeindsplein kort na de opening, in 1940 of 1941. Archief NINO.

6. De bibliotheekruimte van het Instituut werd regelmatig gebruikt voor lezingen. Op deze foto spreekt Kampman ter gelegenheid van zijn pensionering op 29 november 1974. Aan de muur zien we een aantal portretten van belangrijke personen in het vakgebied – samen de “Ahnengalerie” genoemd – o.a. een foto van Böhl (zie het hoofdstuk van M. Stol in dit boek). NINO 8.

Internationale ontmoetingen en reizen

De eerste twee internationale assyriologenconferenties vonden in de zomers van 1950 en 1951 in Parijs plaats. Kampman stelde voor de derde *Rencontre Assyriologique Internationale* in Leiden te organiseren in 1952, ter ere van de 70ste verjaardag van Professor Böhl. De in Parijs verzamelde assyriologen gingen hiermee graag akkoord. Het programma van lezingen en discussies werd in Leiden uitgebreid met verschillende toeristische uitstapjes, en er was natuurlijk een ontvangst in het Instituut. Het eerste nummer van de aan Böhl opgedragen *BiOr*-jaargang 1952 werd hem bij de opening aangeboden. De traditie werd ingesteld om iedere tien jaar de *Rencontre* in Leiden te houden; in de andere jaren vindt de conferentie in telkens wisselende universiteitssteden over de hele westerse wereld plaats. Het aantal deelnemers aan de *Rencontre* weerspiegelt de groei van het vakgebied: begon men in 1950 nog met 60 deelnemers, in 1952 waren het er al 120. Bij de meest recente bijeenkomst in 2012 waren dit 341 wetenschappers en studenten. De voordrachten die in voornoemde jaren op de *Rencontres* in Leiden werden gehouden, zijn steeds door het NINO als congresbundel uitgegeven (m.u.v. 2012).

Ook het organiseren van wetenschappelijk geleide reizen rekende het Instituut in de nieuwe statuten van 1955 tot zijn doelstellingen. De eerste reis die onder auspiciën van het NINO plaatsvond was een reis naar Egypte met 22 deelnemers van EOL onder leiding van Professor De Buck. Het gezelschap vertrok op 31 december 1954 per trein van Utrecht naar Venetië. Daar ging de reis verder per schip naar Alexandrië. De belangrijkste monumenten in het Nijldal en de Fajoem stonden op het programma, evenals een rondleiding door dr. A. Klasens in Sakkara (zie het hoofdstuk “De geschiedenis van de egyptologie aan Nederlandse universiteiten” van O.E. Kaper). Het reizen over land en zee nam veel tijd in beslag: de heen- en terugreis kostten 5 à 6 dagen, zodat men in Egypte zelf niet meer dan twee en een halve week doorbracht.

De volgende reizen van het Instituut gingen per vliegtuig. In het voorjaar van 1956 vertrok een groep van 33 deelnemers onder leiding van Kampman en pater J.P.M. van der Ploeg, hoogleraar Oud-Testamentische Exegese en Palestijnse Archeologie (Universiteit Nijmegen). Een grote rondreis door Cyprus, Libanon, Syrië, Transjordanie en Palestina was de opzet. De heenreis ging via Athene, maar Cyprus moest men laten schieten vanwege de opstand tegen de Britse overheersing van het eiland. Een tocht naar Petra was opgenomen in het programma en ook een bezoek aan Sichem. Er volgden na afloop verschillende reünies van de reizigers – sommigen hadden foto's en dia's gemaakt, en één reiziger had in Petra zelfs een kleurenfilm gemaakt. Ook Kampman had dia's te vertonen.

Een tweede reis naar Egypte vond plaats in januari 1964 onder leiding van dr. W.D. van Wijngaarden, oud-directeur van het RMO. De ca. 30 deelnemers

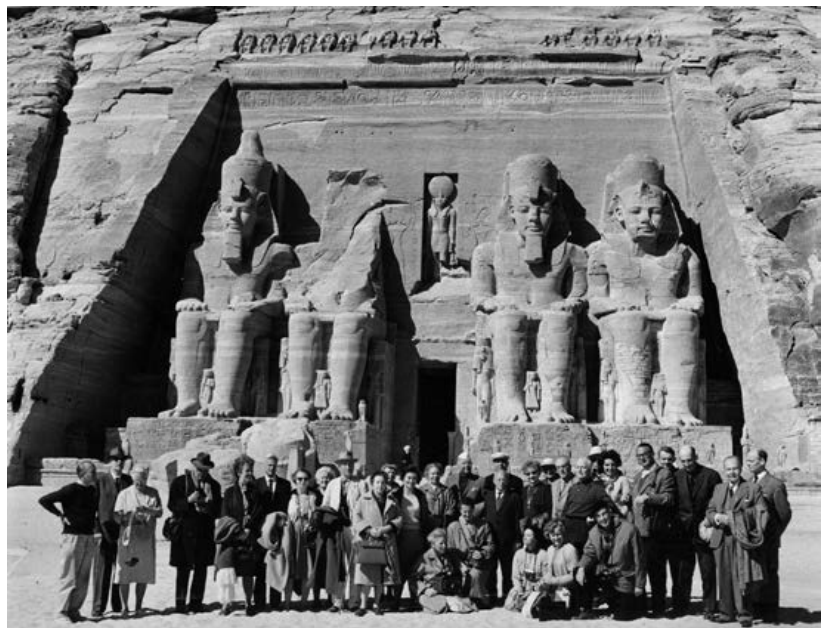
reisden niet alleen door het Nijldal, maar maakten ook een boottocht naar Aboe Simbel en andere Nubische tempels. In Nubië brachten zij een bezoek aan de Nederlandse opgravingen o.l.v. prof. dr. A. Klasens, de opvolger van Van Wijngaarden als directeur van het RMO. Het jaar erop organiseerde het NINO in februari-maart opnieuw een Egyptereis onder leiding van Van Wijngaarden met een iets ander programma, waaraan 14 reizigers deelnamen.

Nog een jaar later, in april, was Iran (in de correspondentie vaak nog “Perzië” genoemd) het reisdoel. Kampman was de wetenschappelijk reisleader en de route voerde o.a. naar Teheran, Hamadan (Ecbatana), Behistun, Abadan, Susa, Shiraz, Persepolis, Pasargadae, Isfahan en Ramsar (Kaspische Zee). De reis was “in het bijzonder samengesteld voor de medewerkers van het Instituut, de leden van het Genootschap Nederland-Iran en voor leden van met het Instituut samenwerkende genootschappen.”

In de jaren '50 en '60 bestond er nog geen massatoerisme in het Midden-Oosten. Egypte was weliswaar al vanaf de 19de eeuw door Thomas Cook ontsloten, maar deze reisbestemmingen waren door de hoge kosten voornamelijk weggelegd voor de welgestelden. Dat is duidelijk terug te zien in de deelnemerslijsten van de bovengenoemde reizen. Enkele reizigers waren betrokken bij het Instituut als Curator en verder lezen we namen van verschillende hoogleraren, diplomaten en adellijke personen. De reizen werden in passende stijl uitgevoerd met verblijf in uitstekende hotels, en soms rondleidingen door de lokale museumdirecteur of het hoofd van de oudheidkundige dienst. In Beirut was er een officiële ontvangst van het reisgezelschap bij de Nederlandse chargé d'affaires, waarbij o.a. de president van Libanon en enkele topfunctionarissen aanwezig waren. In Damascus vond er een diner plaats bij de ambassadeur van Pakistan. De reizen werden door de deelnemers zeer gewaardeerd. Het feit dat het Instituut zijn reisprogramma niet verder voortzette is waarschijnlijk te wijten aan de ontwikkelingen in het toerisme. Het Midden-Oosten werd makkelijker te bereiken voor een groter publiek, en men kon steeds beter terecht bij de reguliere reisbureaus.

Franz de Liagre Böhl en zijn collectie

Professor Böhl – die in 1949 “de Liagre” aan zijn achternaam had toegevoegd, om te voorkomen dat de meisjesnaam van zijn grootmoeder zou uitsterven – had,

7. Op 27 januari 1964 poseerde het NINO-reisgezelschap in Aboe Simbel. Later dat jaar begon UNESCO met de verplaatsing van de tempels van Ramses II. Links op de foto: reisleader prof. dr. W.D. van Wijngaarden met prof. dr. A. Klasens, die noodopgravingen in het nabijgelegen Abdallah Nirqi deed. De dame die bij hen staat is misschien dr. C. Desroches-Noblecourt, de Franse egyptologe die een bepalende rol had in de Nubische reddingscampagne. NINO 118.

zoals boven vermeld, een collectie bijeengebracht van voornamelijk kleitabletten met spijkerschriftteksten. De stukken die hij in zijn Groningse periode met middelen van de Universiteit had aangekocht, waren in Groningen gebleven. Als hoogleraar in Leiden ging hij door met het verwerven van oudheden, niet alleen voor zichzelf, maar ook voor het Rijksmuseum van Oudheden en voor de Universiteit. In de jaren '20 en '30 maakte hij meerdere reizen naar het Midden-Oosten, waar de handel in oudheden toen nog officieel

toegestaan was. Als deelnemer aan opgravingen, reisleader en studiereiziger bezocht De Liagre Böhl o.a. Palestina, Syrië, Egypte en Turkije. Op zijn laatste grote reis naar Irak en Iran in 1939 nam hij de gelegenheid te baat om een aantal kleitabletten en Luristan-bronzen aan te kopen, kort voordat de Iraakse overheid de uitvoer van oudheden aan banden zou gaan leggen. Wanneer hij niet in het Midden-Oosten was, onderhield hij contact met verschillende Europese antiquairs, o.a. in Parijs, van wie hij met enige regelmaat oudheden aankocht.

De Liagre Böhl mag wel beschouwd worden als degene die de assyriologie in Nederland primair heeft vormgegeven. De filologie en archeologie van het oude Mesopotamië zijn van oudsher stevig geworteld in de studie van het Oude Testament, en Böhl was hierop geen uitzondering. Begonnen als theoloog stelde hij grote belangstelling in archeologisch onderzoek in het Midden-Oosten. Hij specialiseerde zich in de Semitische talen, en kon bijbelteksten op een wetenschappelijke manier verbinden met vondsten en spijkerschriftteksten. De vergelijking tussen Mesopotamië en het oude Israël vormde een rode draad in zijn werk. Naast zijn wetenschappelijke werk stak hij veel tijd en energie in de popularisatie van zijn vakgebied. Hij gaf vele lezingen, vaak met "lichtbeelden" die hij op zijn reizen had gemaakt, publiceerde over zijn reizen en ontdekkingen in EOL-uitgaven en in kranten, en schreef lemma's of artikelen in populaire encyclopedieën en tijdschriften. Zo bevorderde hij de belangstelling voor de geschiedenis van Mesopotamië ook buiten kerkelijke kringen.

Kort na zijn aanstelling in Leiden had Böhl zijn collectie in permanente bruikleen gegeven aan de Universiteit. In eerste instantie waren de kleitabletten en enkele andere voorwerpen opgesteld in de Assyriologische Werkkamer – die zich bevond in het woonhuis van de hoogleraar op Rapenburg 53. Toen zijn gezin groeide was er geen plaats meer in huis. De Universiteit had enkele ruimtes in gebruik in het Rijksmuseum voor Volkenkunde aan de Steenstraat, en vanaf 1935 was de collectie in het museum gehuisvest.

8. "Prof. dr. F.M.Th. de Liagre Böhl (4e van rechts) toont hier aan jhr mr W.J.M. van Eysinga, lid van het Permanente Hof van Arbitrage, mr H.G. Woltjer, vertegenwoordiger van de minister van OKW en rector-magnificus, prof. dr. J.H. Boeke, één van zijn kleitabletten uit zijn verzameling, welke hij in eigendom heeft afgestaan aan het Ned. Archaeologisch-Philologisch Instituut voor het Nabije Oosten. Geheel links op de foto de heer R.A. Kern en (gedeeltelijk zichtbaar) de secretaris van de Academische Senaat, prof. dr J.J.L. Duyvendak." Foto verschenen in *Leidsch Dagblad* 22 december 1951; origineel NINO 239.

Met de oprichting van het NINO was er een vaste werk- en studieplek gecreëerd voor de assyriologen. Het lag voor de hand om hier ook de tabletten onder te brengen, maar dit kon niet meteen gerealiseerd worden. In 1950 schreef Kampman “(...) dat het Assyriologisch Instituut der Rijksuniversiteit te Leiden in ons Instituut is geïncorporeerd, doch dat de belangrijke Leidse verzameling van Spijkerschrift Inscripties, waarvan het grootste gedeelte toebehoort aan Prof. Dr F.M.Th. de Liagre Böhl, wegens plaatsgebrek is ondergebracht in de kelders van het Rijksmuseum voor Volkenkunde.” Een jaar later, kort voordat de hoogleraar – vanwege zijn leeftijd, maar onwillig – met pensioen ging, verkocht hij zijn collectie aan het NINO. Het betrof meer dan 2000 spijkerschrifttabletten, plus een aantal rolzegels, terracotta’s, een kleiner aantal andere voorwerpen uit o.a. Sumerië en Luristan en enkele Egyptische oudheden. Een selectie werd opgesteld op de begane grond van het NINO op Noordeindsplein 4a. Na de aankoop van nummer 6a zat het Instituut beter in de ruimte, en in vanaf 1962 was de collectie opgesteld in de achterkamer van de tweede etage van het instituut. De Liagre Böhl behield het recht om teksten uit de verzameling te publiceren en bleef nauw betrokken bij het beheer van de collectie.

De grote eerbied en dankbaarheid die Kampman en anderen voor hun leermeester voelden, kwam onder andere tot uitdrukking in enkele aan hem opgedragen publicaties: de bundel *Opera minora: studies en bijdragen op Assyriologisch en Oudtestamentisch terrein* bij zijn emeritaat, de al genoemde *BiOr*-jaargang bij zijn 70ste verjaardag, en de feestbundel *Symbolae Biblicae et Mesopotamicae* bij zijn 90ste verjaardag in 1972. Ook na zijn emeritaat bleef hij betrokken bij het NINO, o.a. als redacteur van *BiOr*. Hij bleef ook regelmatig artikelen publiceren. In 1976 overleed hij, tot op het laatst actief in zijn vakgebied.

Wat de collectie betreft was er nog een los eindje. Eind jaren ’30 had Böhl een aantal kleitabletten naar Berlijn gestuurd, om ze in een gespecialiseerde oven te laten bakken, als conserveringsmaatregel. Vóór het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog waren deze tabletten teruggekomen in Leiden – op een klein aantal na. Door bemiddeling van Professor Klasens, directeur van het Rijksmuseum van Oudheden en voorzitter van het Directorium van het NINO, werd in 1977 vastgesteld dat de betreffende (fragmenten van) tabletten zich nog altijd in de Staatliche Museen te Oost-Berlijn bevonden. Het ministerie van Buitenlandse Zaken werd verzocht om via diplomatieke kanalen te bemiddelen in de kwestie. Hoe kon men Oost-Duitsland bewegen de kleitabletten terug te geven? De oplossing kwam van prof. dr. P.J. Sijpesteijn: in het Papyrologisch Instituut in Amsterdam bevond zich een aantal papyri die in de jaren ’30 waren meegegeven door de Berlijnse hoogleraar Papyrologie aan zijn Nederlandse studente, die ze zou publiceren. Na de Tweede Wereldoorlog werden de papyri als Nederlands bezit beschouwd. De Amsterdamse papyroloog pleitte ervoor om ze terug te

geven aan de Oost-Duitse regering en legde hierover contact met zijn collega in de DDR. Het ging niet zonder slag of stoot, maar na enige diplomatieke druk gingen zowel de Nederlandse als de Oost-Duitse autoriteiten akkoord: er werd een akkoord gesloten “over de teruggave over en weer van de betrokken cultuurgoederen”. In augustus 1984 vond de uitwisseling plaats. Professor Veenhof, als Leids hoogleraar assyriologie tevens curator van de Böhl-collectie, en inmiddels voorzitter van het NINO-Directorium, reisde naar Oost-Berlijn om de papyri te brengen en de tabletten te halen. Met een koffer kleitabletten kwam hij terug in Leiden, en daarmee was na bijna een halve eeuw de hele collectie weer bijeen.

Istanbul

Bij statutenwijziging van 1955 was ook “het bevorderen en onderhouden van culturele betrekkingen tussen Nederland en de landen in het Nabije Oosten” als doelstelling opgenomen. Er werd naar gestreefd om een Nederlands instituut te openen in één van de landen van het Nabije Oosten. Na een aantal jaren van voorbereidingen kon op 31 maart 1958 het Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut te Istanbul (NHAI) geopend worden door Z.K.H. Prins Bernhard.

Als directeur werd prof. dr. A.A. Cense (1901-1977) benoemd, die tot zijn aanstelling in Istanbul secretaris van het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (KITLV) was. Zijn primaire werkterrein was Indonesië – eerder was hij o.a. hoogleraar en rector van de Universiteit van Batavia (toen nog Nederlands-Indië). Hij had echter ook Arabisch en Turks gestudeerd, en daar altijd een levendige belangstelling voor gehouden. Ruim zes jaar lang vertegenwoordigde hij de Nederlandse wetenschap in Turkije. In eerste instantie had men voor de functie gedacht aan prof. dr. A.W. Byvanck, hoogleraar emeritus Archeologie en Oude Geschiedenis (1922 tot 1954) aan de Universiteit Leiden. Hij werd gevraagd, maar vanwege zijn gevorderde leeftijd – 73 jaar – zag hij er met pijn in het hart van af.

Mw. H. (Handan) Alkim werd aangesteld als bibliothecaresse, want ook hier werd een bibliotheek opgebouwd. Door het moederinstituut in Leiden was al enkele jaren gewerkt aan het vormen van een handbibliotheek voor het dochterinstituut in Istanbul. Kort voor de opening konden directeur en bibliothecaresse beginnen met het sorteren van de inmiddels aangekomen boeken.

Het Instituut werd gevestigd in het drogmanaat (een bijgebouw) van het Palais de Hollande, het historische stadspaleis waar de Nederlandse Consul-Generaal in Turkije is gevestigd. De Nederlandse ambassade was kort daarvoor verplaatst naar de hoofdstad Ankara, waardoor er ruimte beschikbaar was in het Palais. Het NHAI had hier bibliotheekruimte, kantoorruimte en enkele gastenkamers voor bezoekende wetenschappers. Later werd het drogmanaat afgebroken en verhuisde het NHAI naar de linkervleugel van het hoofdgebouw.

Na de pensionering van Cense in 1964 werden er door het Curatorium enkele vergeefse pogingen gedaan een geschikte kandidaat te vinden die bereid was zich voor de duur van zijn directeurschap in Istanbul te vestigen. Het grootste probleem daarbij was dat er geen middelen waren om de directeur een passend salaris te bieden. Terwijl er werd gezocht naar financiën trad Kampman op als waarnemend directeur en later als directeur, met Consul-Generaal mr. J. Strengers als waarnemend directeur. Kampman was in 1965 buitengewoon hoogleraar Kunstgeschiedenis van de Antieke Wereld aan de Universiteit van Istanbul geworden en gaf in die functie jaarlijks enkele colleges. Iedere zomer verbleef hij met zijn gezin 4 à 5 maanden in Istanbul en besteedde dan veel aandacht aan de banden met lokale academici. Een belangrijke figuur in deze kringen was Professor B.(Bahadır) Alkim, een oude bekende van Kampman en de echtgenoot van de eerder genoemde bibliothecaresse. Wanneer Kampman niet aanwezig was, runde mw. Alkim het Instituut – zij was officieel aangesteld als bibliothecaresse-secretaresse, maar fungeerde feitelijk als onderdirecteur. Toen Kampman m.i.v. 1972 zijn directeurschap neerlegde was er niet direct een nieuwe directeur – pas in 1974 werd na een sollicitatieprocedure met veel gegadigden een nieuwe directrice benoemd: P.H.E. (Pauline) Donceel-Voûte (1944-). Het jaar daarop ging mw. Alkim met pensioen na 17 jaar bij het NHAI gewerkt te hebben. Mw. Donceel-Voûte meldde aan het Curatorium: “Het vertrek van Mevrouw Alkim betekent een groot verlies voor het Instituut: het is onmogelijk ter plaatse in Istanbul iemand te vinden die de verantwoordelijkheden van bibliotheek en secretariaat op zich kan nemen zoals Mevrouw Alkim het deed.”

De Curatoria van NINO en NHAI – in 1977 waren beide besturen samengevoegd – benoemden de directeur in Istanbul voor drie of vier jaar en hield de mogelijkheid open om de post te laten rouleren. In de praktijk bleken de opvolgers van mw. Donceel-Voûte genegen om langere tijd in Istanbul te verblijven. J.J. (Co) Roodenberg (1944-) werd in 1978 plaatselijk directeur en bleef aan tot 1993. Als prehistoricus was hij bijzonder geïnteresseerd in de archeologie van Anatolië; hij groef jaarlijks op (zie het hoofdstuk “Neolithische bewoning van het oostelijke Marmara-gebied in Noordwest Anatolië” in dit boek) en werd verantwoordelijk voor de samenstelling en publicatie van het tijdschrift *Anatolica* (zie beneden). Zijn opvolger H.E. (Ted) Lagro (1951-), Arabist en archeoloog, en sinds 1984 bibliothecaris van het NINO, moest in 2003 wegens ziekte terugkeren naar Nederland. Inmiddels waren de problemen rond de huisvesting in het Palais de Hollande onhoudbaar geworden. In eerdere jaren was er al vaker gemopper over en weer geweest over gebrek aan ruimte en medewerking en logés die na kantoorsluitingstijd binnengelaten moesten worden. Begin jaren 2000 leidden verbouwingen aan het Palais de Hollande tot inperking van de ruimte van het NHAI, waardoor eenderde van het bibliotheekbestand in verhuisdozen ingepakt

moest worden en niet meer beschikbaar was voor het publiek. Samen met de ziekte van de directeur betekende dit op een haar na de sluiting van het Instituut. M. (Machiel) Kiel (1938-), een specialist op het gebied van Osmaanse architectuur op de Balkan, nam in 2004 de leiding ad interim op zich. Hij hield op bevlogen wijze het NHAI onder de aandacht van academische kringen in Istanbul en elders. Uiteindelijk werd een oplossing gevonden in samenwerking met de Koç Universiteit, een hoog aangeschreven privé-universiteit in Istanbul. De naam van het NAI werd gewijzigd in Nederlands Instituut in Turkije (NIT), en het nam in 2006 zijn intrek in Merkez Han, het gebouw van het nieuw opgezette Onderzoekscentrum voor Anatolische Beschavingen (RCAC), in dezelfde straat als het Palais de Hollande. Sinds 2006 is F.A. (Fokke) Gerritsen (1969-) directeur. Deze is als archeoloog van Noordwest-Europa en van Anatolië tevens verbonden aan de Vrije Universiteit Amsterdam.

Archeologisch onderzoek is sinds de oprichting van het instituut in Istanbul één van de belangrijkste aandachtspunten. Hoewel het element “Historisch-Archaeologisch” in 2005 uit de naam verviel, is hierin geen verandering gekomen. In de vroegste jaren ging het vooral om surveys en noodopgravingen, maar al snel werden er vanuit het Instituut eigen opgravingscampagnes uitgevoerd. Het opgravingsproject van Roodenberg in Ilipınar liep vele jaren en kon in gewijzigde vorm worden voortgezet door Gerritsen in Barcın Höyük (zie het hoofdstuk “Klei wordt aardewerk en melk wordt yoghurt” in dit boek). De bibliotheek is inmiddels uitgegroeid tot één van de belangrijkste in Istanbul op het gebied van de archeologie van Anatolië. Dankzij een schenking van de Vereniging Nederland-Turkije in de jaren '90 kon ook een goede collectie publicaties over kunstgeschiedenis van de Lage Landen opgebouwd worden. De bibliotheek trekt zo'n 1200 bezoekers per jaar, naast de stafleden van NIT en Koç.

Publicaties

Al in 1956, twee jaar voor de opening van het Instituut in Istanbul, verscheen het eerste deel in de monografieën-serie “Uitgaven van het NHAI”, in het Frans “Publications de l'Institut historique et archéologique néerlandais de Stamboul”, afgekort *PIHANS*. Monografieën over allerlei onderwerpen die het NINO tot zijn interessegebieden rekende zagen in deze reeks het licht: archeologie en kunstgeschiedenis, Dode Zee-rollen, egyptologie, Osmaanse studies, assyriologie, Oosters (vroeg) christendom, gnostiek, jудаïstiek, Arabische manuscripten, zuid-Arabische epigrafie, en meer. Sommige delen waren eindpublicaties van opgravingen, sommige (bewerkte) proefschriften. Vanaf de jaren '70 worden er ook af en toe Festschriften en congresbundels in de serie opgenomen – met bijdragen van meerdere auteurs, maar altijd rond een duidelijk omschreven thema.

Het jaarlijks verschijnende tijdschrift *Anatolica* werd vanaf 1967 uitgegeven onder auspiciën van het NHA1. Het werd opgezet met het idee dat dit “jaarboek” de wetenschappelijke betrekkingen met Turkije kon verstevigen. Door de jaren heen is het inderdaad uitgegroeid tot een gewaardeerd wetenschappelijk tijdschrift over archeologie in Anatolië en omliggende gebieden, met artikelen van Turkse, Nederlandse en internationale archeologen, Hethitologen en andere onderzoekers.

Voor het werk aan de publicaties werd dr. C. (Kees) Nijland (1928-) aangesteld in de functie van conservator. In de jaren '60 was hij ook degene die allerlei zaken regelde die Kampman voorheen waarnam, o.a. het innen van de rekeningen voor de huur van de ruimtes van Assyriologie en egyptologie op Noordeindsplein 4a-6a. In latere jaren kon Nijland zich concentreren op de publicaties, met name *BiOr*. Daarnaast was hij als wetenschappelijk medewerker actief in de Arabistiek. Zijn interesse in de moderne Arabische literatuur, o.a. van emigranten in Latijns-Amerika, kwam tot uiting in verschillende publicaties en studiereizen.

Vanaf 1982 verschenen titels op het gebied van de egyptologie niet langer in de *PIHANS*-reeks, maar in de nieuwe serie *Egyptologische Uitgaven* (met blauwe omslagen). Drijvende kracht was van begin af aan R.J. (Rob) Demarée (1939-), die een carrière in de uitgeverijwereld combineerde met academisch onderzoek naar Deir el-Medina. In Leiden was en is onderzoek naar het dorp van de makers van de Nieuwerijks koningsgraven een belangrijk aandachtspunt binnen de egyptologie, en verschillende titels in de reeks getuigen hiervan. Een lijst van alle NINO-publicaties staat achterin dit boek.

Jaren '70-'80: Een nieuw tijdperk breekt aan

Afscheid van Kampman

Al sinds zijn studententijd was een belangrijke constante in het leven van Kampman de acquisitie van boeken en tijdschriften voor de bibliotheek: eerst voor Ex Oriente Lux, korte tijd later ook voor het NINO. Hij probeerde zo veel mogelijk titels binnen te krijgen in ruil voor eigen publicaties, of als recensie-exemplaar voor *Bibliotheca Orientalis*, of hij schafte meerdere exemplaren aan zodat hij er een aantal kon verkopen. Deze werden als service aan de EOL-leden en collega's in het vakgebied aangeboden. In het NINO-magazijn lagen zo ook wel kleine verkoopvoorraden van door andere instellingen uitgegeven boeken. Meer dan dertig jaar was Kampman zeer actief bij het NINO, waarvan vele jaren als directeur, hoofdredacteur van *BiOr*, zaakgelastigde voor het Scholten-Fonds en directeur van het dochterinstituut in Istanbul. Hij combineerde dit, zoals al vermeld, met zijn activiteiten voor EOL, als leraar Geschiedenis in Schiedam en bijzonder hoogleraar in Istanbul.

Hij onderhield talloze contacten in het vakgebied en in diplomatieke kringen, die vaak leidden tot gunstige uitwisselingen van publicaties, sprekers, het bevorderen van goodwill bij bestuurders enzovoort. Hij reisde graag en veel: naar het dochterinstituut in Istanbul, met of zonder reisgezelschappen door het Midden-Oosten, en enkele keren met het Stedelijk Gymnasium naar Italië. Het zijdelings genoemde genootschap Nederland-Iran werd door hem opgericht en dit kreeg ook een jaarlijks verschijnend tijdschrift *Persica* (vanaf 1963). De indruk bestaat dat er nauwelijks of geen scheiding tussen privéleven en werk was voor Kampman. De administratie van al zijn activiteiten moet gaandeweg op de achtergrond zijn geraakt en ook steeds ingewikkelder zijn geworden – alle boeken- en geldstromen liepen via hem, en door allerlei ruilovereenkomsten was het ondoorzichtig welke kosten waarbij hoorden. Toen hij begin jaren '70 de pensioengerechtigde leeftijd bereikte, had hij dan ook grote moeite zich los te maken van de instituten waar hij persoonlijk zo mee vergroeid was.

Kampman – begin jaren '70 verhuisd naar zuid-Limburg – bleef in eerste instantie aan als hoofdredacteur van *BiOr*. Een in het tijdschrift afgedrukte mededeling dat alle correspondentie diende te lopen via Leiden (dus niet via het privé-adres van Kampman), is een indicatie van de gespannen verhouding tussen de gepensioneerde directeur en het nieuwe bestuur van “zijn” instituut. Per 1 augustus 1976 eindigde het hoofdredacteurschap van Kampman, niet lang voor zijn overlijden in 1977.

Nieuwe directeur, nieuwe ontwikkelingen

De nieuwe directeur, dr. E.J. (Emeri) van Donzel (1925-) werd met ingang van 1 september 1974 benoemd. Oorspronkelijk begonnen aan de studie Indologie was hij al snel overstapt naar de Semitische talen, vooral Arabisch en Ethiopisch, en de studie van de islam. Jarenlang was hij de stuwende kracht achter de redactie en uitgave van *The Encyclopaedia of Islam*, het meest gezaghebbende naslagwerk op het gebied van de islam en de daarmee verbonden culturen (2de editie, 12 delen). Voor zijn werk aan de encyclopedie – eerst als redactiesecretaris en vanaf 1978 als redacteur – ontving hij in 2006 de Akademiepenning van de KNAW. Zijn publicaties betreffen verder o.a. edities van Arabische en Ethiopische teksten en de geschiedenis van Ethiopië in de 16de-17de eeuw.

9. Dr. C. Nijland en prof. dr. E.J. van Donzel bij de officiële ingebruikname van de A.A. Kampman-kamer (de directeurskamer) in het nieuwe WSD-complex, 20 juni 1984. Foto Jan Holvast, archief NINO.

Het accent van de taakomschrijvingen van NINO en NHAI lag oorspronkelijk op bibliotheek- en documentatievoorziening, d.w.z. ondersteuning van wetenschappelijk onderzoek – het zelfstandig bedrijven van eigen wetenschappelijk onderzoek was bij de oprichting in 1939 niet als doelstelling genoemd. In de praktijk veranderde dit beleid al snel, doordat academici die bij de instituten werden aangesteld t.b.v. bibliotheek en publicaties wel werden geacht hun eigen wetenschappelijke activiteiten voort te zetten. De aanstelling van Nijland omvatte vanaf 1961 als eerste een 0.3 fte onderzoekstaak. Hoewel Van Donzel moest opmerken: “De leiding van de instituten, het realiseren van een omvangrijk en gevarieerd publicatieprogramma en het verzorgen van een grote, specialistische bibliotheek [laten] echter weinig ruimte voor wetenschappelijk onderzoek”, werd deze lijn voortgezet en uitgebreid. Zowel de conservator en de directeur in Leiden als de plaatselijk directeur in Istanbul hadden, en hebben, een onderzoekstaak in hun functieomschrijving.

Nieuw was ook de scheiding van de functies van bibliothecaris en administrateur. P.C. (Piet) de Spaey (1929) was aanvankelijk zowel hoofd financiële administratie als hoofd bibliotheekzaken. In de jaren '80 werden deze verantwoordelijkheden verdeeld over twee voltijds medewerkers. Zoals in eerdere jaren al gebruikelijk, worden zowel de bibliothecaris als de financieel administrateur terzijde gestaan door enkele assistenten, sommige in deeltijd en soms in combinatie met andere taken zoals werk aan *BiOr*.

De banden met de Universiteit en het Ministerie van OCW werden nauwer: onder andere werden de jaarstukken voortaan ter goedkeuring voorgelegd. Bij de overgang naar de nieuwe directie en werkwijze van het Instituut was een beroep gedaan op het ministerie, wat resulteerde in een herinrichting van de subsidiestroom. Ook werd geregeld dat het personeel van het Instituut kon delen in dezelfde arbeidsvoorwaarden en pensioenfondsen als het universitair personeel. Verder werden de doelstellingen van het NINO in 1973 opnieuw geformuleerd, waarbij de “hedendaagse ontwikkelingen” niet langer apart werden genoemd, maar wel: “het bevorderen van alle takken van wetenschap, betrekking hebbende op de beschaving van het Nabije Oosten, in het bijzonder de geschiedenis, archeologie, taal- en letterkunde” en “het onderhouden en bevorderen van culturele betrekkingen tussen Nederland en de landen in het Nabije Oosten, binnen het kader van het internationaal cultureel beleid van de regering”.

Elektronische hulpmiddelen werden steeds belangrijker, en ook het NINO zag de noodzaak van digitalisering in. Begin jaren '80 werd de bibliotheekcatalogus gedigitaliseerd, hetgeen betekende dat alle titels van de bestaande kaartcatalogus overgetypt moesten worden – een klus die zich over enkele jaren uitstrekte. Er werd gekozen om aan te sluiten bij het Pica-systeem en de Universiteitsbibliotheek Leiden – niet alleen vanwege de kosten van een op zichzelf

staand softwarepakket, maar ook om de bibliotheekboeken van het NINO goed vindbaar te maken voor alle onderzoekers en studenten aan de Leidse Universiteit. Voor de komst van het World Wide Web was dit geen vanzelfsprekendheid. Ook het aanleveren van materiaal aan de drukker veranderde: het instituut beschikte over een apparaat waarmee teksten gezet konden worden, aangeduid als “MK-composer” of “de computer”. Tekstbestanden werden opgeslagen op magneetkaarten; het apparaat was een tussenvorm tussen elektrische schrijfmachine en pc. Vanaf eind jaren ’70 werden de jaarlijkse *Anatolica*-afleveringen en veel *PIHANS*-delen opgemaakt met deze zetmachine.

Verhuizing naar de Witte Singel

Eind jaren ’70 begon de Universiteit Leiden met de bouw van het Witte Singel-Doelencomplex, waarin eindelijk alle onderdelen van de Letterenfaculteit samen ondergebracht konden worden. Al sinds de jaren ’50 leefde de wens om de verschillende universitaire instituten, studierichtingen en de Universiteitsbibliotheek in één complex te huisvesten. Een aantal para-universitaire instituten werd in de plannen betrokken: het Instituut voor Nederlandse Lexicologie (INL), het Instituut Kern (Zuid-Azië), het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land en Volkenkunde (KITLV; Indonesië, (voormalige) overzeese gebiedsdelen) en het NINO. Ook de faculteiten Godgeleerdheid en Wijsbegeerte kregen een nieuw onderkomen in het complex (een faculteit Archeologie werd later op het terrein gecreëerd). Verschillende eenheden en instituten brachten eigen bibliotheken mee, en bij de inrichting van de gebouwen werd hiermee rekening gehouden. Zo werd er voor het NINO voorzien in een magazijnruimte met laadingang voor de eigen publicaties, bibliotheekruimte en een kluis voor de Böhl-collectie.

De twee panden aan het Noordeindsplein werden in mei 1982 verkocht aan twee particulieren. De doorgangen tussen de twee panden werden gedicht en de centrale verwarmingsinstallatie, die beide panden bediende, werd losgekoppeld. Enkele maanden later volgde de verhuizing naar het universiteitsgebouw aangeduid als gebouw 1173 of Witte Singel 24-25 – tegenwoordig wordt door de Universiteit het adres Matthias de Vrieshof 4 gehanteerd, naar het pleintje waar gebouwen 1170 t/m 1173 ingangen hebben. Alle bibliotheekboeken, de klei-tabletten en andere collecties, kaartenbakken, ingelijste wandversieringen en meubilair werd overgebracht. De werkkamers en de bibliotheek werden ingericht met nieuw, standaard universiteitsmeubilair; een aantal meubels die al op het Noordeindsplein in gebruik waren vond een plek in o.a. de nieuwe directeurskamer. Bij het verhuizen viel de MK-composer, waarbij het card-deck beschadigd werd. Een dure reparatie door IBM was noodzakelijk.

Ook de grote boekenkast met glazen deuren van de Said-Ruete bibliotheek verhuisde mee. Emily Ruete (1844-1924) was geboren als jongste dochter van de

sultan van Oman en Zanzibar. Zij heette Sayyida Salme maar wijzigde haar naam toen ze trouwde met de Duitse koopman Ruete. De zoon van de prinses, Rudolph Said-Ruete, had in de jaren '30 zijn bibliotheek ten geschenke gegeven aan het Oosters Instituut, opgericht door prof. C. Snouck Hurgronje (1857-1936) met wie zij bevriend was. Na het overlijden van de professor werd zijn woonhuis aangekocht door het Leids Universiteitsfonds. Het Oosters Instituut en enkele andere kleine instellingen huurden hier ruimte; de boekenverzameling-Ruete was er "opgesteld in een groote bibliotheekkast". In 1977 trok het Oosters Instituut in bij het NINO op het Noordeindsplein. Van Donzel, die in 1992 een nieuwe editie van Sayyida Salme/Emily Ruete's *memoires* publiceerde, zag erop toe dat de Said Ruete-bibliotheek bij de ingebruikname van het WSD-complex een nieuwe plaats in de NINO-bibliotheek kreeg: naast het kantoor van de bibliothecaris. Een grote foto van de prinses werd dichtbij opgehangen, tegenover de bibliotheekbalie.

Huurde de Universiteit voorheen ruimte bij het NINO, sinds 1983 is de situatie precies omgekeerd. Het NINO werd gehuisvest bij de faculteit Letteren (nu: Geesteswetenschappen). In 1989 schreef het Leidsch Dagblad: "De laatste vijf jaar beleefde het instituut een geweldige vlucht sinds het met zijn ruim 35.000 titels tellende bibliotheek verhuisde van het Noordeindeplein naar de nieuwbouw van de universiteit aan de Witte Singel. Sindsdien bestaat er tussen het Nino en de universiteit een open verbinding. In het instituut huizen diverse hoogleraren en wetenschappers en studenten kunnen onbeperkt een beroep doen op de verzameling van het Nino terwijl deze op zijn beurt via de computer rechtstreeks met de universiteitsbibliotheek is verbonden. 'Op het Noordeindeplein bestonden we eigenlijk alleen voor de mensen die ons kenden', zegt directeur Dr. E. van Donzel." Anderzijds betekende het nieuwe onderkomen ook een veranderde verhouding met de Universiteit, en minder zichtbaarheid als zelfstandig instituut.

Jaren '90 tot heden

De opvolgers van Van Donzel noem ik in het bestek van dit hoofdstuk slechts zeer kort. Enkele ontwikkelingen mogen niet onvermeld blijven, maar voor het overige zal de recente geschiedenis elders geschreven moeten worden.

J. (Han) de Roos (1937-) trad in september 1990 aan. Voordien werkte hij aan de Universiteit van Amsterdam als Hethitoloog. Als directeur van het NINO verzorgde hij ook op regelmatige basis de colleges Hethitisch voor de vakgroep Assyriologie in Leiden. Zijn initiatieven waren onder andere de jaarlijkse Veenhof-lezing in november, in samenwerking met het RMO, en de opening van een wetenschappelijk instituut in Syrië.

Damascus

Het Nederlands Instituut voor Academische Studies in Damascus (NIASD) werd in 2001 officieel gesticht, na enkele jaren van voorbereidingen waarin het instituut-in-oprichting al activiteiten ontplooidde. Dit tweede dochterinstituut van het NINO werd gevestigd in een stadsvilla in de oude binnenstad van Damascus. Plaatselijk directeur was K. (Kim) Duistermaat (1971-), die met grote inzet de activiteiten van het instituut vorm gaf. Ook hier werd een bibliotheek ingericht en was er logeergelegenheid. Het NIASD ondersteunde opgravingsteams en ander veldwerk door Nederlanders in Syrië, organiseerde cursussen, masterclasses en lezingen. Het trad op als trait d'union tussen Nederlandse en Syrische instellingen en personen, zoals bij de voorbereidingen van een grote Syrië-tentoonstelling in het RMO in Leiden, een Nederlands-Syrisch samenwerkingsverband op het gebied van watermanagement, en gaf voorlichting over hoger onderwijs in Nederland aan Syrische studenten.

De kosten voor het onderhouden van het NIASD bleken op de lange termijn zwaar op de begroting van het NINO te drukken. Shell sponsorde jarenlang de huisvesting, maar verdere structurele subsidie of sponsorgelden werden niet gevonden. Uiteindelijk werd het NIASD met ingang van 2006 overgedragen aan de Universiteit Leiden en het Ministerie van OCW. Duistermaat trad in dienst bij de Universiteit en kreeg een nieuwe aanstelling als directeur van het Nederlands-Vlaams Instituut in Caïro. In Damascus werd zij opgevolgd door haar rechterhand Astrid Rijbroek. Het instituut verhuisde naar een andere locatie in de stad, waar het zijn activiteiten een aantal jaren kon voortzetten. Helaas besloten Universiteit en Ministerie om het NIASD en zijn inmiddels geopende nevenvestigingen in Beirut en Amman eind 2012 op te heffen.

De egyptologische bibliografie van papieren naar digitale publicatie

De *Annual Egyptological Bibliography*, een onmisbaar instrument voor egyptologen, werd al sinds 1947 in Leiden samengesteld (zie het hoofdstuk “De geschiedenis van de egyptologie aan Nederlandse universiteiten” van O.E. Kaper). De redactie van de AEB en de bibliotheekstaf van het NINO, beide geïnteresseerd in de laatste informatie omtrent vakliteratuur, werkten vaak nauw samen. De AEB-redactie was in dienst bij de Universiteit, die hiervoor een bescheiden jaarlijkse bijdrage van de International Association of Egyptologists ontving. Na enkele bezuinigingsrondes in de jaren '90 besloot de Universiteit het project geheel af te stoten, wat tot luid protest van egyptologen wereldwijd leidde. Opheffing van de AEB werd voorkomen doordat het NINO de twee redacteurs L.M.J. Zonhoven en W. Hovestreydt in dienst nam vanaf 1994, hetgeen een zware financiële druk op het Instituut legde. De redactie maakte de belangrijke stap naar digitale publicatie: in 2001 verscheen de AEB-cd-rom, samengesteld

10. Chronologisch overzicht van NINO-personeelsleden en hun functies.

door W. Hovestreydt en H.S. van den Berg. De doorzoekbare database met titels en beschrijvingen van alle egyptologische literatuur vanaf 1822 t/m 1997 vormde ook de basis van de *AEB Online*, die begin jaren '2000 naast de gedrukte versie beschikbaar kwam voor abonnees. Kort voor zijn pensionering begeleidde Hovestreydt als laatste AEB-redacteur in Leiden de overgang naar Oxford University in 2009, waar de bibliografie volledig digitaal als *Online Egyptological Bibliography* wordt voortgezet.

NINO in het nieuwe millennium

In 2002 ging De Roos met pensioen en werd Roodenberg benoemd tot directeur. Eerder was hij plaatselijk directeur in Istanbul geweest; vanaf de jaren '90 werkte hij in Leiden aan de publicaties van het NINO. Ook na zijn pensionering is hij is hoofdredacteur van *Anatolica* gebleven. In de zomermaanden reisde hij ieder jaar naar zijn opgraving in Turkije. De NINO-lezingencyclus, maandelijks op donderdagmiddag in het RMO, werd door hem in het leven geroepen. Jaarlijks werd er een internationaal symposium georganiseerd in samenwerking met de afdeling Talen en Culturen van het Nabije Oosten, waarin de vakgroepen Egyptologie en Assyriologie waren opgegaan.

Vanaf 2009 is de Deense assyrioloog-archeoloog J. (Jesper) Eidem (1956-) directeur van het NINO. Hij bracht nieuw archeologische projecten in Syrië en Iraaks Koerdistan. Ook is er hernieuwde aandacht voor het beheer en behoud van de collecties, met name de Böhl-collectie. Voor de andere personeelsleden verwijst ik naar afb. 10.

Naschrift

Wat is het NINO? Op papier: een bibliotheek met zo'n 42.000 gecatalogiseerde titels, enkele collecties kleitabletten en foto's, een gestage stroom publicaties, een dochterinstituut in Istanbul, opgravingen, lezingen – verzorgd door minder dan 10 vaste stafleden. In de praktijk is het NINO echter nog veel meer: het kan worden omschreven als een *team effort* van assyriologen, egyptologen, archeologen en andere collega's in en buiten Nederland; een plek die velen van hen leerden kennen als vaste studieplek om het later tot hun professionele thuishaven te maken. De banden die zo zijn ontstaan strekken zich niet zelden uit over decennia.

Dit hoofdstuk is niet meer dan een onvolledige schets van hoofdlijnen – het onderzoek naar de geschiedenis van het NINO is zeker nog niet voltooid. Ik heb geen recht kunnen doen aan veel collega's die weliswaar geen betaalde dienstbetrekking bij het Instituut hadden of hebben, maar zonder wie het Instituut niet zou kunnen functioneren. Twee voorbeelden: Professor Veenhof, hoogleraar assyriologie, is decennia lang zeer nauw betrokken geweest bij het bestuur (als lid

van het Directorium en het Curatorium), de publicaties en collecties; Professor Heerma van Voss, hoofdredacteur van de AEB, speelde een cruciale rol in het acquisitiebeleid voor egyptologie van de NINO-bibliotheek. Ongetwijfeld heb ik ook een aantal medewerkers onderbelicht die wél bij het NINO in dienst waren. De tijd en de ruimte ontbreekt om de vele verhalen en anekdotes een plaats te geven die me tijdens het schrijven zijn ingefluisterd over het roemruchte verleden – ze zijn een eigen boek waard. Om praktische redenen heb ik me hier vooral geconcentreerd op de periode tot en met de jaren '80. Over onze bibliotheek, die een eigen hoofdstuk verdient, heb ik helaas nauwelijks details kunnen opnemen.

Literatuursuggesties

Omdat het NINO van begin af aan primair gericht is geweest op de wetenschappelijke bestudering van het oude Nabije Oosten, is de aandacht voor de eigen geschiedenis lang op de achtergrond gebleven. De egyptologen en assyriologen met wie wij dagelijks samenwerken zijn echter bijna zonder uitzondering actief bij Ex Oriente Lux. In die kring wordt af en toe gepubliceerd over het eigen verleden, waarbij het NINO zijdelings ter sprake komt. De (ongepubliceerde) scripties van S. Kluitenberg (2006), E.J. Holwerda (2010) en S.-J. Nogareda (2012) bevatten waardevolle informatie over Professor F.M.Th. de Liagre Böhl, zijn collectie en zijn rol in de studie van het oude Nabije Oosten in Nederland. Verder is voor dit artikel veel onuitgegeven archiefmateriaal van het NINO geraadpleegd.

De volgende publicaties zijn beschikbaar voor het publiek:

Oostersch Instituut – Leiden, *IV. Jaarverslagen 1934-1940*, 1941.

M.L. VERSTIJNEN, *Mijn oorlogskroniek, met de ontsnapping Buchenwald-Colditz 15-21 april 1945*, via Den Haag: Oorlogsgravenstichting, 1991.

Phoenix 54,1 (2008), Jubileumnummer 75 jaar Ex Oriente Lux. Met bijdragen van K.R. Veenhof, J. van Amersfoort, M. Stol en een herdrukte rede van A.A. Kampman.

T.L. KWIECIEN, Frank Scholten, in: *Fotolexicon*, 25^e jaargang, nr. 40 (december 2008) – online: <http://journal.depthoffield.eu/vol25/nr40/f05nl/en>

K.R. VEENHOF, In Memoriam Arie Abraham Kampman, in: *Phoenix* 24,1 (1978), 4-9.

C. NIJLAND, In Memoriam Arie Abraham Kampman 6 July 1911-23 September 1977, in: *Anatolica* 5 (1973-1976), 1-6.

J. DAMEN, Waarom een prinses uit Zanzibar trouwde met een Duitse koopman – en hoe haar bibliotheek in Leiden terecht kwam, in: *De Boekenwereld* 25 (2008-2009), 231-236.

A. CRÉPIN, Zilver voor Witte Singel Doelenterrein, in: *Forum, Nieuwsbrief Geesteswetenschappen* 28 mei 2009 – online: <http://www.hum.leidenuniv.nl/medewerkers/forum/index-309/wsd-309.html> (geraadpleegd juli 2014).

an., *About the Online Egyptological Bibliography (OEB)* – online: <http://oeb.griffith.ox.ac.uk/about.aspx> (geraadpleegd juli 2014).